

Poola ja Eesti üheksakümnendail

Ago Vilo (RiTo 2), poliitikavaatleja

Tundub peaaegu uskumatuna, et Eesti on varsti juba kümme aastat vaba maa, kes ise valib oma sõpru ja ise määrab selles valikus eelistused, nii pragmaatiliselt kui tundeist lähtudes. Poola¹ puhul ühenduvad õnnelikult mõlemad pooled. On ju tegemist meile lähima sõbraliku suurriigiga (selle määratluse kallal murdsin omal ajal üksjagu pead, kui oli vaja meie poliitikuile kõige kokkuvõtlikumalt põhjendada, miks just nimelt Poolaga suhete eelisarendamine on nii väga Eesti huvides). Aga ka ajaloolised sümpaatiad on kahe nii erineva maa ja rahva vahel kergesti hoomatavad. Sõna *estonczyk* on Poolas peaaegu et kvaliteedimärk ning ka järjest rohkem eestlasi on mõistmas, et Poola puhul pole tegemist mitte mingi vaese Euroopa kolka, vaid ühe meie mandri kõige kiiremini areneva suure riigiga, kelle areng eriti postkommunistliku Kesk-Euroopa rahvaste, eelkõige muidugi naabrite seas, sageli selget kadedust tekitab. Poolakate jaoks on Eesti puhul omakorda märksõnadeks eelkõige *dorpatczyk* ja *Orzel* – aga mõlemast veidi hiljem.

Poola punavõimu lammutajana

Ida ja Lääne vastasseisus on Poolal läbi sajandite olnud Euroopas keskseid asendeid.

Poola kolme jagamise juurest (ehkki need ja poolakate mitmed katsed 19. sajandil oma iseseisvust tagasi saada, mis tõid kaasa vene tsaarivalitsuse ränki repressioone, on tänaseks juba kauge ajalugu, on oma mõju neil tänastelegi sündmustele, kui uskumatuna see ka tunduda võiks; poolakatel on pikk ajaloomälu ja ülimalt tugev rahvustunnetus) on vast siiski targem tulla 20. sajandisse. 1918. aasta lõpus taassündinud Poola tähtsaimaks ülesandeks kujunes punalaine tõkestamine – “ime Visla” 1920 oli Punaarmee rängimaid lüüasaamisi. Peale muu istutas ta Moskva valitsejatesse lausa patoloogilise Poola-vihkamise. See viis mitte ainult MRP-ni ja Poola neljanda jagamiseni, seda nüüd Stalini ja Hitleri vahel, vaid olnud ka põhjuseks, miks Punaarmee kätte sattunud Poola ohvitserid nii julmalt bolševike poolt hävitati. Enamik neist polnud isegi mitte kaadrisõjaväelased, vaid eraelust mobiliseeritud, kõige rahumeelsemate elukutsete esindajad. Selle koletu julmuse vari lasub tänaseni Poola ja Vene suhteil, on ju Moskvast vaid mokaotsast vabandatud ning lõplik joon kahe maa sõjaaegsete ning –jargsetegi suhete ebakohtadele on tänini alla tõmbamata. Siit tuleb otsida ka tänase selgelt hoomatava Vene–vaenulikkuse juuri Poola ühiskonnas – poolakad pole unustanud ei aastaid 1939–1945 ega ka hilisemat alandavat vasallriigi seisundit, mis maa küll mõnevõrra vähem kui teisi “rahvademokraatiad” aastakümneiks Lääne tsivilisatsioonist eraldas, ränga tagasilöögi riigi arengusse aga igal juhul andis.

Meenutan seda kõike kui alust, millele tugines poolakate vastupanu punavõimule.

Eriti kriitiliseks muutus olukord 1956. aasta oktoobris, mil “Rahva–Poolas ajutiselt viibivad nõukogude väed” olid valmis relvastatud sekkumiseks Moskva marionettide kaitseks (üks tuttav kahurväe major rääkis, kuidas nende polk ühe ööga Gdanski lähistelt Varssavi külje alla lahingupositsioonidele paisati, torud varahommikul Poola pealinnale suunatud). Keskkomitee mõõdukamal tiival õnnestus toona siiski olukorda stabiliseerida – sõjavägede

ülemjuhataja Rokossowski “tagastati” venelastele, kõige käremeelsemad Moskva sõbrad suruti aga partei ladvikust ja riigitüürilt kõrvale. Poolas läks tookord suhteliselt rahulikult, mitte aga Ungaris, kus rahvas algelt just Poola toetuseks Budapesti tänavale tuli.

Järgmised aeg-ajalt kordunud punavõimuvastased väljaastumised pole ehk otseselt käesoleva artikli teemaks, küll aga “Solidaarsuse” esilekerkimisele järgnenu: sündmused Poolas alates 80-date algusest, mis olid üheks katalüsaatoriks kogu punaimpeeriumi lagundamisel, seda ka Eestis, kus teraselt jälgiti arenguid Poolas. Apteegikaaluga neis asjus mõõtmine on raske (asjalikku analüüsi segavad sageli ka tänased poliitilised probleemid, soov ajalugu tagantjärele ringi teha ühte fakti upitades ja teisi olematuks teha üritades), aga Poola mõju, Varssavi märksa suurem vabameelsus kui “ustavatest ustavaimate” juures Prahas, oli selgelt hoomatav juba “Praha kevades” 1968, hiljem meie Rahvarindes ning Gorbatšovi poolt lahkelt pakutud “internatsionaalset abi” tõrjunud Brazauskase tegevuseski. Ka paljuvaideldud Jaruzelskist ei saa me mööda vaadata, väga suur osa poolakaist hindab selle mehe osa Poola sündmustes, siitkaudu aga ka kogu punaimpeeriumi lagunemises, väga positiivselt. 1989. aasta vabad parlamendivalimised ja Lech Walesa valimine presidendiks 1990. aastal lõpetasid punavõimu Poolas. See suur maa oli astunud Euroopa vabade riikide perre veidi enne meid.

Poola ja Eesti suhete taassünd

Sõltumatuse ja demokraatia tagasi saanud poolakad ei kapseldunud oma probleemidesse – eriti teravalt jälgisid nad suurt venda, Nõukogude Liidus toimuvat. Paljud poolakad teadvustasid endile just siis taas eestlased ja Eesti. Oli ju nn *dorpatczyk*’ute ehk veel tsaaririigi päevil Tartu ülikoolis õppinud poolakate põlvkond (nende ühendus oli sõjaeelses Poolas kõva sõna, ülimalt austusväärsed ja siitkaudu ka Eestit Poolas hästi tutvustanud inimesed) pea tervikuna lahkunud ja ega me sõjaeelsetegi suhete hoidjaist suurt enam järel olnud.

Punavõimu ajal olid aga eestlased poolakate jaoks teadlikult uputatud “nõukogude rahvaste suurde vennalikkude perre”, mida tavapoolakas paratamatult vaid venelastena tunnetas. See, kuidas Eestist tegelikult nõukogude vabariik sai, oli ametlikus Poolas nagu mujalgi punaimpeeriumis peaaegu et riigi saladus – sellest avameelne rääkimine oli igal juhul välistatud.

Tavainimeste tasemel põgusaid kontakte muidugi oli, avameelseid kõnelusi ilmselt ka, käis mõnikord Eestis Poola turistegi. Aga Poola on selleks siiski liiga suur maa, et see kõik märgataval moel suutnuks poolakate ettekujutusi Eestist kujundada või muuta. Muide, enne sõda Eestisse tulnud Poola põllutöölised, samuti Stalini areenilt kadumise ja võimu mõningase liberaliseerumise järel Eestisse järjest rohkem tulema hakanud Poola vallutatud (1939–1941) osast NSVL idapiirkondadesse küüditatud poolakad olid põhiliselt pärit neilt Poola aladelt, ka vaidlusaluselt Vilniuse piirkonnast, mis jäidki pärast sõda NSVL kätte. Seetõttu nendegi osa teabe levimisel Eestist Poolasse oli tegelikkuses enam kui tagasihoidlik.

Mõndagi omapärast siiski juhtus. Nii mängitud Helle Müüri auks, kui ta NSVL võistkonna koosseisus Poolas korraldatud rahvusvahelistel künnivõistlustel esikoha saavutas, “Mu isamaa, mu õnn ja rõõm...”, mis muidugi tõsise skandaali põhjustas.

Mulle endale jättis aga sügava mulje piirivalvekapten, kes Sileesia–Moraavia piiril mu NSVL teenistuspassi kolme leopardiga ümbrist nähes vaimustatult hüüdis: “Eestlane! Fantastiline! Kolme kuu pärast olete vabad!” (aeg oli juuni 1990 – aga ju siis mees teadis nii mõndagi, ka kaugel Lõuna–Poolas, Tšehhi piiri ääres).

Ajaloolised soodumused ning ühised mälestused nii heas kui kurjas (Tundmatu sõduri haua! Varssavis ei unustanud Poola ohvitser, kes memoriaali tutvustas, NSVL koondus– ja tapalaagreist toodud mullaga urnile osutades meelde tuletamast: “Neis laagreis hukati ka Eesti ohvitseri.”) löid head eeldused Eesti kiireks taastunnustamiseks kohe pärast meie iseseisvuse taastamist. Poola oli üks esimestest, kes tegi seda juba 26. augustil 1991, märksa varem teistest postkommunistliku Euroopa riikidest, arvukatest muudest maadest rääkimata.

Poola ja Eesti suhete alustest

1939. aasta traagilised sündmused on senini kesksel kohal Poola ühiskonna süvamälus. Neist haakub Eestiga tavapoolaka jaoks “Orzeli” lugu, millel on kindel koht Poola sõjaajaloos. Selle sakslaste eest põgenenud allveelaeva ülileebe interneerimine Tallinna sadamas septembri keskel 1939, mis tegi võimalikuks tema varsti järgnenud põgenemise Inglismaale, on tuntud praktiliselt kõigile poolakaile. Ainult punapropagandast lollitatud (kuuekümnendail tehti “Orzeli” põgenemisest isegi film, mis eestlasi kergelt kohtlastena näitas; ilmunud on mitmeid raamatuidki) seostasid seda lugu eestlaste rumalusega, arukamad muigasid. Olid ju siinsel Poola kogukonnal ülihead suhted Eesti ladvikuga – need ei tuginenud ainuüksi kindral Laidoneri poolatarist abikaasale.

Niipalju emotsionaalsest poolest, kuhu tuleks arvata ka Eesti ja Poola vägede kohtumised Vabadussõja ajal Kagu–Lätis Daugaval juunis 1919. a ning Kirde–Läti ja Eesti piiril 1920. a algul ning kahe sõja vaheliste ühiste ettevõtmiste mälestused, kaasa arvatud meie sõjaväelaste koostöö. See aitas kujundada Eesti–sõbraliku hoiaku ka taas demokraatliku Poola juhtkonnas, kes käivitas kohe augustis 1991 meie taastunnustamisprotsessi. Poolametlikke kontakte kahe maa poliitikute vahel oli olnud enne sedagi, aga üle Moskva ei sõandanud poolakad siiski tegutsema hakata. Eesti informatsioonibüroo loomiseks Varssavis olid poolakad siiski juba nõusoleku eelmisel kuul andnud.

26. augusti Poola valitsuse otsuse Eestiga normaalsete riikidevaheliste suhete loomisest tegi juba järgmisel päeval meile teatavaks toonane välisminister Krzysztof Skubiszewski. 10. oktoobril külastas Tallinna Poola *charge d'affaires* Jaroslav Lindenberg, kes Riias resideerivana andis esimese Poola sõjajärgse suursaadikuna Eestis oma volikirjad presidendile üle jaanuaris 1993, esimesel tolleaegsel pidulikul tseremoonial Kadriorus. Poola Suursaatkond oli alustanud oma tegevust augustis 1992, juhitud ajaloolasest *charge d'affaires* Jan Kostrzaki poolt. Oktoobrist 1994 on Poola suursaadik Eestis Jakub Wolasiewicz seni kõige kauem siin töötanud diplomaadina ka diplomaatilise korpuse

praegune vanem. Eesti saatkonda Varssavis hakkas *charge d'affaires*’ina organiseerima veebruaris 1995 Riho Laanemäe, alates septembrist 1996 esindab Eestit Varssavis suursaadik Peeter Reštšinski.

Niipalju esinduslikust poolest. Ametliku suhtlemise esimeseks pääsukeseks oli novembris 1991 allkirjastatud kaubandus–majanduskoostöö leping. Tõelise lepingute tulevargi tõi aga kaasa Skubiszewski visiit Tallinna juulis 1992. Välisminister Manitskiga kirjutas ta alla nii suhete raamlepingu (“Sõbraliku koostöö ja Läänemere– maade heanaaberlikkuse leping”) kui konsulaarkonventsiooni, teaduse ja kultuuri koostöö lepingu, omavalitsuste koostöö lepingu ning haridusdokumentide vastastikuse tunnustamise lepingu. Hiljem on lisandunud viisavabadusleping, samuti lepingud kultuuri– ja haridusalaseks koostööks, õigusabiks, kahekordse maksustamise vältimiseks, transpordilepped jne, ka sõjalist koostööd reguleerivad dokumendid, ühe kõige tähtsama ürikuna aga vabakaubandusleping.

Poola ja Eesti vahel on aset leidnud arvukaid tipp–poliitikute kohtumisi, mis juhatati sisse Skubiszewski visiidiga juulis 1992. 1993. aasta veebruaris oli Varssavis välisminister Velliste, mais president Meri, täpselt aasta hiljem tegi vastuvisiidi president Walesa. 1998. a. aprillis oli president Meri teist korda Poolas, augustis 1999 tegi president Kwasniewski vastuvisiidi. Korduvalt on vastastikku külastusi teinud ministrid, küll pole aga senini olnud ametlikke peaministrite külastusi, ikka on midagi vahele tulnud. Siiski, septembris 1999 said Poznani messil kokku peaministrid Laar ja Buzek.

Poola ja Eesti majandussuhted

Poola on meie suurim majanduspartner postkommunistlikus Kesk–Euroopas, olles tõrjunud sellest asendist kunagise Tšehhoslovakkia. See peegeldab nii Poola suurust, kui tema üha suurenevat majanduspotentsiaali – Poolat loetakse kõige perspektiivsemaks ja kiireima kasvuga riigiks postkommunistlikus alas, samuti kõige soodsamaks investeerimispaigaks. Samas näitavad ka just suhted Poolaga kõige ilmekamalt meie raskusi ja mahajäämust postkommunistliku Kesk–Euroopaga suhtlemisel.

Kroonides on meie kaubavahetus viimase viie aastaga küll kolm ja pool korda kasvanud (415 mln 1995, 1439 mln 1999), seejuures on aga Eesti eksport Poola olnud viimastel aastatel üle nelja korra väiksem impordist. Mõnevõrra soodsam pilt kujunes alles tänavu I kvartalis: eksport 127 mln, import 281 mln krooni². Kuid nii kaubavahetuse võimalustest kauge maht kui ka tasakaalustamatus, on jätkuvad probleemid meie majandussuhteis. (Kas eestlased eelistavad pigem riskida idaturgudel, kui tegutseda üha stabiilsemaks muutuv Kesk–Euroopas?)

Aastaid on peavalu valmistanud ka nii *Via Baltica* probleemid kui ka üldse normaalse ühenduse puudumine Poolaga. Nn “Balti ekspress”, mis toimetas reisijaid Varssavisse aeglasemalt kui enne sõda Berliini, läks tunamullu lõplikult hingusele (samal ajal on Poola ühinemas Euroopa kiirraudteede võrguga, mis võimaldab edaspidi Varssavist kümnekonna tunniga või kiiremini pääseda ükskõik millisesse Euroopa nurka), lennuliikluski hääbus ning ainult buss sõidab varakevadest kaks korda nädalas Varssavisse. Hea seegi!

Palju on nurisetud *Via Baltica* toimimise ümber, mis sisuliselt on hetkel meie ainus maismaaühendus Kesk- ja Lääne-Euroopaga. Kui piiriületustel on kord enam-vähem majas (Poola läänepiiril, Saksa rajal, on sabad palju pikemad, seda põhiliselt Euroliidu nõuetest/poliitikast tulenevalt), siis tee-ehituses on veel palju teha. Poolakaist tuleb aga ka aru saada – Leedu piiri äärsete alade puhul on tegemist maa vaeseima kandiga, omamoodi Poola Setumaaga, pealegi oli ju see suund punavõimu ajal täielik tupik, pääs siitkaudu Baltikumi ei tulnud Moskva jaoks kõne allagi. Ning tee-ehitus tervikuna on hetkel Poola raskemaid majanduspäkkleid, mille purustamisel muude veel pakilisemate asjade surve kavandatust pidevalt maha jäädakse. Tasapisi olukord siiski paraneb, Poola pole enam sugugi selline takistus meie teel Euroopasse, mida ta veel 90-date keskel kahjuks tõesti oli, pigem on rohkem probleeme lätlaste ja leedulastega.

Vabakaubanduslepinguga seoses tuleb puudutada veel ühte aspekti – kitsendusi meie põllumajandussaadustele. Need on visad kaduma. Põhjuseks pole sugugi kartus, et eestlased oma põllusaadustega Poola üle ujutavad, vaid hoopis probleemi põhimõtteline tähtsus: kui poolakad eestlastele suuri soodustusi teeksid, hakkaksid neid nõudma ka nende hoopis tõsisemad partnerid. Ja selleks pole Poola põllumajandus, mille osa on ligi veerand riigi majandusest, praegu veel kaugeltki valmis. Nii et eestlastel tuleks hetkel lihtsalt oma õigustatud solvumistunne veidi maha suruda, poolakad isegi on selle üle õnnatud, töötavad siiski peatset paranemist.

Poolaga äri ajamise valdkonnas tuleb peatuda veel ühel piinlikul momendil, mille poolakad ise kahjuks juba ammu ära tabasid – meie ajakirjandus kirjutab Poolast põhiliselt ainult negatiivselt. Nagu humoristlikult ütles Poola siinne majandusesindaja ja suur Eesti sõber Marcin Nurowski, kes kahe maa majandussuhete arendamiseks on tohutult ära teinud: “Siinseid lehti lugeva eestlasena peaksin ma püstituhull olema, kui pistaks oma nina riiki, kus ainult sellele mõeldakse, kuidas Eesti busse röövida, siinseid maffiamehi varjata, Eesti konserve võltsida ja muidki inetuid eestlaste vastu suunatud tegusid pidevalt korda saata.” Igatahes Poola ajakirjanduse hoiak Eesti suhtes on meie lehtede käitumisest erinevalt sügavalt positiivne, just nimelt plusspoolelt on Eesti nime sealt küllalt sageli leida. Mõtlemisainet siitki.

Optimistlikult tulevikku

Tuleviku ennustamine on alati veidi kahtlane ülesanne. Siiski, Eesti ja Poola suhete praegune seis ja üldse viimase aastakümne kogemused on selget optimismi sisendavad.

1995. a suvel ütles Poola ja Eesti suhete seisu iseloomustades tollane välisminister Wladyslaw Bartoszewski: “Meid ei lahuta midagi, ühendab aga kõik!” Midagi põhi-mõttelist hiljem muutunud pole, suhted on veelgi tihedamateks ja asjalikumateks muutunud. Hetkel oleme Poolaga partnerid “euroteel” (võistlejaiks ei luba meid nimetada juba kas või “kaalukategooriate” erinevus), peale selle on aga Poola kogu aeg meid järjekindlalt toetanud teel NATO-sse, kuhu Poola ise kuulub 1999. a märtsist. Poola põhimõttekindel seisukoht on kogu aeg olnud, et ilma Baltimaade, sealhulgas muidugi ka Eesti julgeolekuta, ei ole tagatud ka Poola julgeolek. Eelkõige just sõjalises valdkonnas on Poolal lausa võtmeasend Läänemere kagu- ja idapiirkonnas, Poola võimalused meie sõjaliseks abistamiseks on aga piisavalt

suured, osakem neid ainult kasutada (laskumata piinlikesse sisekemplemismesse). Ja muidugi peituvad tohutud võimalused ka meie majandussuhetes – osakem neidki ainult leida ja realiseerida.

Ja last, but not least: Poola kultuur on rahvusvaheliselt tunnustatud kõrghähtus, osakem sellest ainult osa saada. Väita, et turismi osas on meie võimalused vastastikku ammendatud, oleks tõsielu tõsine ignoreerimine. Just nimelt rohujuure tasandil tuleks väga palju ära teha, et teineteist paremini tundma õppida. Poola on tõusnud maailma turismimaade esikümnesse ja on samas peaaegu tundmatu eestlastele. Siitki leiab üksjagu mõtlemisainet.

Märkused

1. Käesoleva artikli kirjutamisel on autor kasutanud allikana tema poolt 1992–1999 eesti Vabariigi välisministeeriumis koostatud Eesti–Poola suhteid käsitlevaid memosid, mis põhinevad Poola ajakirjanduse ja teatmeteoste uurimisel.
2. Poola, sinu partner = Polska, twoj partner. Poola Vabariigi välisministeerium ja majandusministeerium – 4. väljaanne, Tallinn, 2000.

Tekstis mainitud isikud

1. Jaruzelski, Wojciech, sünd 1923; poliitik ja kindral. 1943 astus NSVL–s formeeritud teise Poola väkke (I, Andersi osa, lahkus läbi Iraani läände). 1965–68 kindralstaabi ülem, seejärel kaitseminister, novembrist 1983 relvajõudude ülemjuhataja. Aastail 1981–89 Ühinenud Töölispartei KK I sekretär, 1981–85 peaminister, edasi Riiginõukogu esimees, 1989–90 president. 1981 kehtestas sõjaseisukorra, mida paljud lugesid kavandatud NSVL–i vägede sissetungi ennetamiseks. Tegi oma juhtasendist lähtuvalt võimalikuks põhimõttelised muutused riigi elus, seega demokraatia taassünni ja punavõimu varisemise.

2. Skubiszewski, Krsystof, sünd 1926; jurist ja poliitik, rahvusvahelise õiguse spetsialist, prof, Poola TA liige. Aastail 1989–93 välisminister; töötanud mitmetes rahvusvahelistes organisatsioonides.

3. Walesa, Lech, sünd 1943; elektrik, a/ü–tegeline ja poliitik. 1967. aastast töötanud põhiliselt Gdanski Laevatehases – 1970 seal streigikomitee liige, organiseerinud mitmeid piirkondlikke vabu ametiühinguid, augustis 1980 streiki laevatehases. “Solidaarsuse” asutajaliige 1980, interneeriti sõjaseisukorra kehtestamisel peaaegu aastaks detsembris 1981. 1990–st üleriikliku “Solidaarsuse” esimees, president detsembrist 1990 detsembrini 1995. Pole suutnud luua poliitilist liikumist enda selja taha ega presidendina lahendada vastuolusid parempoolsete, ka “Solidaarsuse” ridades. Populaarsus viimasel ajal kõikunud vaid 3–5% vahel, mistõttu kavatseb loobuda edasisest kandideerimisest presidendiametisse. Nobeli rahuauhinna laureaat 1983.